

3. **Воробкевич Т.П.** Методика викладання гри на фортепіано. – Львів: ЛДМА, 2001. – 244 с.
4. **Кашкадамова Н.Б.** Мистецтво виконання музики на клавішно-струнних інструментах: Навч. посібник. – Тернопіль: СМП "Астон", 1998. – 300 с.
5. **Мартинсен К.А.** Методика індивідуального преподавання гри на фортепіано / Пер. с нем. В.Л.Михелис. – М.: Музыка, 1977. – 127 с.
6. **Уланова С.І.** Нариси історії європейської музичної освіти і виховання: Від античності до початку ХІХ століття. – К.: Знання України, 2002. – 326 с.
7. **Цыпин Г.М.** Обучение игре на фортепиано. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
8. **Шульняков О.Ф.** Музыкально-исполнительская техника и художественный образ: Метод. пособие. – Л.: Музыка, 1986. – 128 с.

УДК 378.032:78(477):398.8(=161.2)

Ярова М.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ І ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ

В статье раскрывается значение песенного фольклора как важного составляющего возрождения Украины и музыкального воспитания молодежи; вклад украинских композиторов в сохранение музыкального наследия народа.

Ключевые слова: украинская народная песня, музыкальный фольклор, музыкальное образование.

В епоху державного й духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної Української держави на світовий рівень. Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить про те, що в кожного народу, етносу історично склалася своя власна національна система виховання і освіти.

Національні концепції вітчизняної освіти і виховання, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, головними завданнями ставлять не лише вивести справу навчання і виховання з тієї глибокої кризи, в якій вона нині перебуває, а й докорінно реформувати її, піднести до вищих світових стандартів. Концептуальне осмислення провідних проблем національної освіти і виховання переконує в тому, що демократизація, гуманізація і гуманітаризація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народознавчих виховних традицій.

Однією з найважливіших педагогічних закономірностей є те, що в процесі формування особистості, а відтак і підростаючих поколінь, найефективніші шляхи пізнання – від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу інтелектуальності, освіченості та інтелігентності як складників духовності людини.

Надбання народного мистецтва донині слугують могутнім засобом виховання українців. У цьому чимала заслуга музичної фольклористики (на певних етапах існування наука мала назви, які з сучасних поглядів лише частково є синонімічними: музична етнографія, музична антропологія, етномузикологія тощо). Розвиток музичної етнографії зв'язаний з добою національного відродження України ХІХ століття.

Український пісенний фольклор відобразив світогляд народу від стану племені до народності і нації. Найперші вірування і християнська віра, звичаї і обряди, праця і побут, мораль і емоційно-образне сприйняття світу та свого місця в ньому, суспільні та особистісні взаємини оспівувалися українським народом та передавалися наступним поколінням із вуст до вуст.

Саме таким чином успадкувалась педагогічна мудрість, що протягом століть виходила з позицій глибоко гуманістичної народної моралі та етики. Українці повсякчас орієнтувались на виведені цінності: любов до Бога, родини та вітчизни, до природи і рідного краю, шанування людини та її чеснот, повагу до землі й праці тощо. Першовартості віками склалися у єдину і неповторну систему, що виразила менталітет етносу, особливості народної душі, українського характеру, національного виховання.

Наш генетичний етнокод зберігся у багатьох формах усної народної творчості, що легко запам'ятовувались. Найяскравішою з них є пісенний фольклор. “Нема двох думок, що наша народна пісня є одним із найкращих і найбагатших проявів прикмет нашого народу і в цій ділянці займає між усіма культурними народами світу одно з перших місць...” [1, с.691].

Відомий етнопсихолог О.Кульчицький зазначає, що “такі основні поняття гуманістичної дійсності, як народ, народоправство, воля, держава, державна установа, суспільний лад і т.д., наповнюються конкретним змістом лише під впливом історичного буття...” [5, с.714]. Вітчизняні дослідники феномену піднесення національної самосвідомості довели, що його початки сягають останньої чверті XVIII ст. На думку видатного українського історика Дм.Дорошенка, підставами для відродження нації були історична традиція й ідея народності [6,209].

Першою працею, що становить науково-пізнавальну цінність, став збірник “Пісні, думки і шумки руського народу на Подолі, Україні і в Малоросії” А.Коципінського (К., 1861). Він був виданий у двох варіантах: один із записом лише мелодій, другий містив пісні для голосу з фортепіано (серед них дві хорових розкладки: веснянка “На тобі, Боже, що мені не гоже” і жартівлива “Дівка в сінях стояла”). У передмові упорядник висловив думку, що музичний матеріал збірки допоможе краще вивчити життя народу, його мову і пісенну культуру, регіональні особливості народної творчості. Пісенник містив довідкові матеріали: вказівки на джерела, алфавітний покажчик тощо. Збірка користувалась великою популярністю серед різних верств українців.

Значну роль у вітчизняній фольклористиці відіграла стаття О.Серова “Музыка южно-русских песен” (“Основа”, 1861, №3, 4). Публікація була проілюстрована українськими наспівами, які записав О.Маркович і аранжував О.Серов (із консультаціями збирача). Для них пісня була живою народною мовою, самостійним художнім організмом. Тому композитор головною метою своєї обробки вважав збереження народної мелодії та підкреслював її провідне значення стриманим супроводом, у якому уникав складних гармоній. Партія фортепіано відтворювала типові мелодичні звороти української народної пісні. У статті автор розкрив характер кожної поданої пісні та її зв'язок з історією і життям, визначив особливості музичної побудови, навів детальні дані про походження кожного запису, рекомендував використовувати народні мелодії у композиторській практиці (зокрема “Побратався сокіл”). Таким чином, праця О.Серова позитивно вплинула на розвиток жанру обробки народної пісні, мала велике наукове і загальнокультурне значення.

Протилежну думку щодо опрацювання народної пісні висловив П.Сокальський у збірнику “Малороссийские и белорусские песни...” у 60-х рр. XIX ст. (посмертне видання 1903 р.) та критичних статтях (наприклад, “Про музику в Росії” 1862 р.). Він вважав, що народна мелодія є тематичним матеріалом, який підлягає збагаченню засобами сучасної композиторської техніки. П.Сокальський ставив за мету відтворити художній образ пісні у формі салонної п'єски, отже зацікавити освічену публіку і заохотити її до співу. Композитор окреслив умови професійної обробки: гармонія і фактура супроводу повинні відповідати змісту і характеру співу. “Народну музику Сокальський розглядав завжди у зв'язку з конкретними ґрунтовими зв'язками й особливостями національними, історичними, навіть суспільними” [3,177].

До наступних досліджень наукового характеру належали “Українські народні пісні, видані коштом О.Балліної” (СПб., 1863 р.), “Народні пісні з голосом” О.Гулака-Артемовського (К., 1868 р.), “Двести шестнадцать народных украинских напевов” О.Рубця (М., 1872 р.).

Пісні, видані коштом Балліної, були записані видатним лінгвістом О.Потебнею у Харкові та Ромнах. У збірці були допущені друкарські помилки та неточності у нотації, але з наукового боку вона мала значну цінність. Дослідник подав 63 українські пісні без музичного супроводу, основу матеріалу становили сольні народні мелодії переважно сільського походження, чимало з них були опубліковані вперше.

О.Потебня хоча не вийшов за рамки традиційної жанрово-тематичної групи (пісні про кохання, про жіночу долю, соціально-побутові), але у доборі зразків лірики виявив вишуканий смак: пісні вирізняються глибиною почуття, художньою виразністю. У збірці визначного науковця відображені характерні риси української народної пісні.

Збірник О.Гулака-Артемовського був значним зрушенням у науково-етнографічних дослідженнях: упорядник уперше використав українську термінологію для позначення темпу і характеру, включив багатоголосі народні пісні. У передмові композитор розглянув питання методики записування музичного фольклору, подав відомості про попередні видання народних творів (1777-1860 рр.), торкнувся мовно-діалектних і регіональних особливостей українських пісень. Збірник визначається ґрунтовним опрацюванням матеріалу.

У справу національного піднесення вагомий внесок зробили вітчизняні літератори та діячі культури. Визначне місце в історії української етнографії належить Тарасу Шевченку. Відомо, що він знав і любив народну творчість з дитинства, був талановитим виконавцем українських пісень. Чимало фольклорних творів Т.Шевченко записав під час наукової подорожі по Правобережній Україні. Багато з них було втрачено, лише частина текстів українських народних пісень збереглася в альбомах поета разом з його малюнками та ескізами. Деякі з пісень, що співав великий Кобзар у товаристві, запам'ятали О.Красовська та О.Куліш (Ганна Барвінок), а вже з їх голосу записали і опублікували ці приклади народної творчості М.Лисенко та А.Маркович у збірках із поміткою “від Шевченка”.

Особливо плідною виявилась діяльність П.Чубинського, автора українського національного гімну “Ще не вмерла Україна”. Він очолив наукову експедицію і за два роки видав сім томів “Праць етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край” (1869 – 1870 рр.), у яких органічно поєднав матеріали із різних наукових галузей: етнографії, історії, статистики, права, економіки. П.Чубинський удосконалив методи збирання й опрацювання народної творчості, вперше в Україні опублікував великі зводи фольклору, зокрема близько 600 пісень та обрядів календарних народних свят (у 3-му т.) й майже 2000 текстів весільних обрядів (у 4-му т.). У додатку до 4-го т. було вміщено понад 100 мелодій весільних пісень, які записав М.Лисенко. Праці П.Чубинського стали своєрідним енциклопедичним посібником народної духовної культури і були відзначені нагородою Російського географічного товариства. Разом з П.Чубинським видатними діячами Південно-західного відділу географічного товариства і авторами значних етнографічних досліджень були М.Драгоманов, В.Антонович, П.Житецький, І.Рудченко, М.Лисенко, Ф.Вовк, О.Русов та ін.

Величезний внесок у справу національного відродження зробив І.Франко, зокрема як голова Етнографічної комісії НТШ і редактор “Етнографічного збірника”. У ділянці етнографії вагоме місце посіли його розвідки “Жіноча неволя в руських піснях народних” (1883 р.), “Як повстала пісьнь людова” (1887 р.), “Студії над українськими народними піснями” (1913 р.), монументальна шеститомна праця “Галицько-руські народні приповідки” (1901 – 1910) тощо.

Для становлення музичної етнографії і піднесення національної ідеї у другій половині ХІХ ст. особливе значення мала наукова, культурна і педагогічна діяльність М.Лисенка. Його фольклористична спадщина складає: розвідки, записи народних мелодій у автентичній формі, обробки пісень для голосу з фортепіано, хорові розкладки. М.Лисенко згуртував навколо себе багатьох носіїв та шанувальників народної пісні, які стали його кореспондентами і соратниками у галузі музичної фольклористики. Протягом життя видатний дослідник записав понад 1500 зразків народнопісенної творчості, з них опублікував майже половину. Лисенкові “Збірники українських пісень” (7 випусків: 1868 – 1911 рр.)

узагальнили передові наукові погляди на відтворення живого звучання народного мистецтва, збереження автентичних рис мелодики у пісні з обробкою, ствердили естетичний підхід до нотації (записування мелодій розвиненої форми з вишуканою ритмомелодикою), заклали інтонаційні підвалини української композиторської школи, стали міцним підґрунтям музичного виховання. Найбільше використаний Лисенком стиль народної одноголосої мелодії, наближеної до пісень-романсів, трохи згодом вичерпав свої можливості, отже, дослідник багато зробив для його збереження. Зібрання М.Лисенка у порівнянні з тогочасними вирізняються чіткою фіксацією ритму і ладу, вказівками на джерела, чіткою систематизацією, жанровою різноманітністю, свідомим ставленням до варіантності народної пісні як віддзеркалення регіональних особливостей фольклору тощо.

Між 1886 – 1903 рр. М.Лисенко опублікував 12 хорових десятків (народні пісні в обробці для хору). У збірці “Молодоці” (1875 р.) він подав 25 ігрових пісень з описом виконання і 13 веснянок в обробці для однорідного хору з фортепіано. Ця збірка була першим посібником з музичного виховання молоді засобами народної творчості.

Вагоме значення для збереження музичного народного епосу і посилення інтересу до його носіїв мали розвідка М.Лисенка “Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм” (думи “Про Хведора безродного”, “Про удову і трьох синів”), надрукована у “Киевской старине” (1888 р., червень) “Дума про Хмельницького і Барабаша” й рукописи дум, які були частково опубліковані після смерті видатного фольклориста. Отже, діяльність М.Лисенка була підсумком становлення музичної етнографії ХІХ ст., що отримала значний розвиток (у дослідженнях Б.Грінченка, Ф.Колесси, В.Гнатюка, С.Людкевича, К.Квітки) разом із найбільшим сплеском національного відродження на початку ХХ ст.

Таким чином, становлення музичної фольклористики другої половини ХІХ ст. відбувалося у два етапи: 1) музично-культурний, або прикладний, що мав на меті складення репертуару для домашнього музикування (найглибше реалізувався у діяльності М.Лисенка); 2) виникнення музичної етнографії (1880 – 1890 рр.) і формування методів дослідження. Зауважимо, що розуміння етнографічного підходу вже цілком склалося у А.Коципінського і М.Лисенка на попередньому етапі.

Становлення наукових засад музичної етнографії відбувалось на ґрунті глибокого розуміння музичного фольклору як джерела вивчення побуту, звичаїв, історії народу, його самобутньої ментальності, моральних і виховних ідеалів.

Можна стверджувати, що наприкінці ХІХ ст. відбулося усвідомлення вартості народної пісні у нездобленому вигляді і першорядного значення мелодії у пісні з супроводом. Наслідками наукового підходу до студіювання фольклору стали три типи збірників: 1) жанровий (“Чумацкие песни” І.Рудченка, “Купальська справа“ та “Колядки і щедрівки” М.Лисенка); 2) регіональний (“Покуття” О.Кольберга, “Туцувщина” В.Шухевича); 3) мішаного складу.

Протягом досліджуваного періоду гедоністичне захоплення фольклором змінилось прагненням глибокого вивчення народного мистецтва, що позитивно вплинуло на зміст музичного виховання. За браком підручників з музики, численні збірники пісень слугували своєрідними навчальними посібниками для домашнього навчання і закладів освіти. Найбільшими осередками культури були Київський і Харківський університети, що виконували функцію наукових і методичних центрів відповідних навчальних округів. Київському університету св. Володимира час визначив історичну місію ідейного осередку національного відродження ХІХ ст.

М.Лисенко увійшов в історію як основоположник української професійної музичної культури, геніальний композитор і виконавець, відданий національній ідеї громадський діяч, подвижник у справі виховання музичної молоді і національно свідомої інтелігенції. Він знайшов підтримку в інших колах. Літературно-артистичне товариство, Філармонічне товариство “Баян“, Київський Український клуб, створені за участю М.Лисенка, зробили надзвичайно багато для розквіту української культури. У 1903 році у

залі Купецького зібрання відбулося святкування ювілею М.Лисенка, яке стало справжнім тріумфом українського музичного мистецтва.

Український народ – один із найпісненніших у світі. Пориною в естетично принадне народнопісенне багатство, кожен усвідомлює, що пісня – незмінний супутник українця. Вона супроводжує весь його життєвий шлях – від народження до домовини. Фольклорне виховання є найважливішою частиною етнопедагогіки, серцевиною національної системи виховання.

Таким чином, становлення музичної фольклористики ХІХ ст. стало дієвим чинником відродження України і формування національних засад музичного виховання молоді. Вихована в творчому національному дусі, молодь покликана розвивати традиції і звичаї батьків і дідів у нових конкретно-історичних обставинах, поглиблюючи самотній колорит суверенної України. Перевернені багатовіковим досвідом надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання, яке має національні та загальнолюдські аспекти.

Література

1. **Барвінський В.** Огляд історії української музики // Історія української культури. Під заг. ред. І.Кріп'якевича. XV зшиток. – К.: АТ “Обереги”, 1993. – С. 691.
2. **Гнатюк В.М.** Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наукова думка, 1966. – 248 с.
3. **Каришева Т.** Петро Сокальський. – К.: Муз. Україна, 1978. – 192 с.
4. **Квітка К.В.** Вибрані статті. – Ч.2. – К.: Муз. Україна, 1986. – 152 с.
5. **Кульчицький О.** Риси характерології українського народу // ЕУ. Загальна частина. – Т. 2. – С. 708 – 718.
6. **Семчишин М.** Тисяча років української культури. Вид. 2-е. – К.: АТ Друга рука”, 1993. – 500 с.
7. **Лисенко М.В.** Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні Вересая. – К., 1978.

УДК 373. 67

Ткаченко О.М.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті изложены основные научно-теоретические исследования художественного образования и его составляющих компонентов; определяется и обобщается сущность понятий в контексте феномена художественного образования.

Ключевые слова: культура, духовность, образование, искусство, художественное образование.

Входження у Болонський процес, удосконалення системи педагогічної освіти зумовили необхідність структурних змін, виконання вимог галузевих стандартів як середньої так і вищої педагогічної освіти. Зокрема, демократичні і гуманістичні зміни у сучасному суспільстві актуалізували проблему загальнокультурного і духовного розвитку особистості, визначили пріоритетними її права на різнобічне розкриття обдарувань, задоволення культурних запитів, повноцінну реалізацію культурно-творчих потреб. Тобто, як зазначає академік І.А. Зязюн, виникла об’єктивна потреба формування „людини культури”. Цілісна людина культури, в його уявленні, – це не властивості і функції, не сума добродійностей та еталонів культурності, а людина, здатна з максимальною ефективністю реалізувати й розвивати свої індивідуальні здібності і свої інтелектуальні, моральні та творчі можливості [21, с. 8]. Велику роль у цьому процесі відіграє мистецька освіта.

Мистецька освіта є предметом постійної уваги філософської та психолого-педагогічної наук. Дослідження її є актуальним. Так, в останні роки пропонується чимало